

ΛΑΪΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ ΤΟΥ ΛΑΟΥ

ΜΑΘΗΜΑ: «Ο ΧΡΟΝΟΣ ΚΑΙ Η ΜΝΗΜΗ ΣΤΟΝ ΠΛΩΤΙΝΟ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΜΠΕΡΓΚΣΟΝ ΚΑΙ Η ΠΛΑΤΩΝΙΚΗ ΤΟΥΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗ»

ΕΙΣΗΓΗΤΡΙΑ: ANNA ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ, ΔΡ. ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΠΑΝ/ΜΙΟΥ ΣΟΡΒΟΝΝΗΣ ΠΑΡΙΣΙΩΝ

ΛΕΞΙΚΟ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΟΡΩΝ ΤΟΥ BERGSON

Αντίληψη: «Υλη αποκαλώ το σύνολο των εικόνων, αντίληψη δε της ύλης αυτές τις ίδιες τις εικόνες αναφερόμενες στη δυνατή δράση μιας καθορισμένης εικόνας, του σώματός μου.» (*Υλη και Μνήμη. Δοκίμιο για τη σχέση σώματος και πνεύματος*, σ. 42).

«Η αντίληψη δεν συνίσταται μόνο σε εντυπώσεις τις οποίες το πνεύμα συγκέντρωσε ή, ακόμη, επεξεργάσθηκε. [...] Κάθε, ωστόσο, προσεκτική αντίληψη προϋποθέτει αληθινά μια, με την ετυμολογική σημασία της λέξης, *αντανάκλαση [reflexion]*, δηλαδή την εξωτερική προβολή μιας εικόνας ταυτόσημης ή όμοιας με το αντικείμενο, η οποία έχει ενεργά δημιουργηθεί κι έρχεται να διαμορφωθεί επάνω στα περιγράμματά του.» *Υλη και Μνήμη. Δοκίμιο για τη σχέση σώματος και πνεύματος*, σ. 128).

«Η αντίληψη δεν είναι ποτέ μια απλή επαφή του πνεύματος με το παρόν αντικείμενο· είναι πλήρως διαποτισμένη από αναμνήσεις-εικόνες που τη συμπληρώνουν ερμηνεύοντάς την.» (*Υλη και Μνήμη. Δοκίμιο για τη σχέση σώματος και πνεύματος*, σ. 163).

Διάνοια: «Η διάνοιά μας είναι η προέκταση των αισθήσεών μας. Πριν στοχαστούμε, πρέπει να ζήσουμε, και η ζωή απαιτεί να επωφελούμαστε από την ύλη, είτε με τα όργανά μας, που είναι φυσικά εργαλεία, είτε με τα κυριολεξία εργαλεία, που είναι τεχνητά όργανα. Πολύ πριν υπάρξει

φιλοσοφία και επιστήμη, ο ρόλος της διάνοιας ήταν ήδη να κατασκευάζει εργαλεία και να καθοδηγεί τη δράση του σώματός μας επί των γύρω σωμάτων. Η επιστήμη ώθησε αυτή την εργασία της διάνοιας πολύ μακρύτερα, δεν της άλλαξε όμως την κατεύθυνση. Αποσκοπεί, πάνω απ' όλα, να μας κάνει κύριους της ύλης.» (*Η Σκέψη και η Κίνηση*, σ. 40).

«Η διάνοια ξεκινά συνήθως από το ακίνητο, και ανασυστήνει όπως-όπως την κίνηση με ακινησίες σε παράθεση. [...] Η διάνοια προσεταιρίζεται συνήθως πράγματα, εννοώντας με αυτό κάτι το σταθερό, και κάνει την αλλαγή ένα συμβεβηκός που προστίθεται σε αυτό.» (*Η Σκέψη και η Κίνηση*, σ. 36).

«Η διάνοια χαρακτηρίζεται από μια φυσική ακατανοησία της ζωής.» (*Η Δημιουργική Εξέλιξη*, σ. 163).

Διάρκεια: «Η διάρκεια είναι η συνεχής πρόοδος του παρελθόντος που ροκανίζει το μέλλον και ογκούται προελαύνουσα. Από τη στιγμή που το παρελθόν αυξάνεται αδιάκοπα, διατηρείται επίσης απεριόριστα.» (*Η Δημιουργική Εξέλιξη*, σ. 20).

«Υπάρχουν δύο δυνατές έννοιες για τη διάρκεια, η μια αμειγής, ενώ στην άλλη παρεισφρέει κρυφίως η ιδέα του χώρου. Η αμειγής διάρκεια είναι η μορφή που παίρνει η διαδοχή των συνειδησιακών μας καταστάσεων όταν το εγώ μας ζει ανέμελα, όταν αποφεύγει να διαχωρίσει την παρούσα κατάσταση από τις πρότερες καταστάσεις.» (*Τα άμεσα δεδομένα της συνείδησης*, σσ. 137-138).

«Η εσωτερική διάρκεια είναι η συνεχής ζωή μιας μνήμης που προεκτείνει το παρελθόν στο παρόν, είτε το παρόν περικλείει διακριτά την ακατάπαυστα αυξανόμενη εικόνα του παρελθόντος, είτε μάλλον μαρτυρεί, με τη συνεχή αλλαγή ποιότητάς του, το ολοένα βαρύτερο φορτίο που σύρουμε πίσω μας όσο γερνάμε. Χωρίς αυτή την επιβίωση του

παρελθόντος στο παρόν, δεν θα υπήρχε διάρκεια, αλλά μόνο στιγμή.» (*Η Σκέψη και η Κίνηση*, σ. 197).

Εγώ της Μνήμης-Εικόνας: «Τελικά, λοιπόν, θα υπήρχαν δύο διαφορετικά εγώ, από τα οποία το ένα θα έμοιαζε με την εξωτερική προβολή του άλλου, τη χωρική και κοινωνική του, θα λέγαμε, παράσταση.» (*Τα Άμεσα Δεδομένα της Συνείδησης*, σ. 310).

«Τον περισσότερο καιρό ζούμε έξω από τον εαυτό μας, αντιλαμβανόμαστε μόνο το ξεθωριασμένο φάντασμα του εαυτού μας, σκιά την οποία προβάλλει μέσα στον ομοιογενή χώρο η καθαρή διάρκεια. Άρα, η ύπαρξή μας εκτυλίσσεται μάλλον μέσα στον χώρο παρά μέσα στον χρόνο: ζούμε μάλλον για τον εξωτερικό κόσμο παρά για μας: μιλούμε μάλλον παρά σκεφτόμαστε· είμαστε μάλλον «ενεργούμενα» παρά ενεργούμε.» (*Τα Άμεσα Δεδομένα της Συνείδησης*, σ. 311).

Εγώ της Καθαρής Μνήμης: «Το προσπελάζουμε με ένα βαθύ συλλογισμό, που μάς επιτρέπει να συλλάβουμε τις εσωτερικές μας καταστάσεις σαν ζωντανά όντα, που μορφοποιούνται ακατάπαυστα, σαν καταστάσεις ανεπίδεκτες μετρήσεως, που αλληλοδιεισδύουν, και των οποίων η διαδοχή μέσα στη διάρκεια δεν έχει τίποτε το κοινό με μια συμπαράθεση μέσα στον ομοιογενή χώρο. Αλλά οι στιγμές κατά τις οποίες συλλαμβάνουμε έτσι τον εαυτό μας είναι σπάνιες, και γι' αυτό σπανίως είμαστε ελεύθεροι.» (*Τα Άμεσα Δεδομένα της Συνείδησης*, σσ. 310-311).

Ελευθερία: «Αποκαλούμε ελευθερία τη σχέση του συγκεκριμένου εγώ με την πράξη που επιτελεί.» (*Τα άμεσα δεδομένα της συνείδησης*, σσ. 295-296).

«Πράττω ελεύθερα, σημαίνει ανακτώ τον εαυτό μου, ανατοποθετούμαι μέσα στην καθαρή διάρκεια.» (*Τα άμεσα δεδομένα της συνείδησης*, σ. 311).

Ενόραση: «Αλλά στο εσωτερικό της ζωής θα μας οδηγούσε μόνο η *ενόραση*, δηλαδή το ένστικτο που έγινε ανιδιοτελές, έχει αυτοσυνείδηση και είναι ικανό να αναστοχάζεται το αντικείμενό του και να το διευρύνει απεριόριστα.» (*Η Δημιουργική Εξέλιξη*, σ. 173).

«Η εποπτική σκέψη είναι σκέψη σε διάρκεια [...] ξεκινά από την κίνηση, τη θέτει ή μάλλον την αντιλαμβάνεται ως την ίδια την πραγματικότητα, και δεν βλέπει στην ακινησία παρά μια αφηρημένη στιγμή, ένα στιγμιότυπο που τραβά το πνεύμα μας από μια κινητικότητα.» (*Η Σκέψη και η Κίνηση*, σ. 36).

«Ονομάζουμε εδώ εποπτεία την *ταύτιση* με την οποία μεταφερόμαστε στο εσωτερικό ενός αντικειμένου για να συμπέσουμε με ό,τι το μοναδικό και κατά συνέπεια με ό,τι το άρρητο έχει αυτό.» (*Η Σκέψη και η Κίνηση*, σ. 178).

«Η ενόραση και η διάνοια αντιπροσωπεύουν δύο αντίθετες κατευθύνσεις της συνειδησιακής εργασίας· η ενόραση πορεύεται προς την κατεύθυνση της ζωής, ενώ η διάνοια πορεύεται αντίδρομα και έτσι ρυθμίζεται φυσικότατα σύμφωνα με την κίνηση της ύλης. Μια πλήρης και τέλεια ανθρωπότητα θα ήταν εκείνη όπου αυτές οι δύο μορφές της συνειδητής δραστηριότητας θα έφταναν σε πλήρη ανάπτυξη.» (*Η Δημιουργική Εξέλιξη*, σ. 254).

Ζωή: «Η ζωή είναι προπάντων μια τάση επενέργειας στην ακατέργαστη ύλη. Η κατεύθυνση αυτής της επενέργειας δεν είναι ασφαλώς προκαθορισμένη· έτσι εξηγείται η απρόβλεπτη ποικιλομορφία που η ζωή σπέρνει στον δρόμο της καθώς εξελίσσεται.» (*Η Δημιουργική Εξέλιξη*, σ. 100).

«Η ζωή, ήτοι η συνείδηση που εξαπολύθηκε διαμέσου της ύλης, εστίαζε την προσοχή της ή στην ίδια της την κίνηση ή στην ύλη την οποία διέσχιζε.

Έτσι, προσανατολιζόταν είτε προς την κατεύθυνση της ενόρασης είτε προς την κατεύθυνση της διάνοιας.» (*Η Δημιουργική Εξέλιξη*, σ. 177).

Μνήμη (-εικόνα): «Η ανάμνηση-εικόνα [...] μετέχει της «καθαρής ανάμνησης» στην οποία αρχίζει να δίνει υλική υπόσταση και της αντίληψης στην οποία τείνει να ενσωματωθεί· ιδωμένη από αυτή την τελευταία άποψη, θα μπορούσε να οριστεί ως γεννώμενη αντίληψη.» (*Υλη και Μνήμη. Δοκίμιο για τη σχέση σώματος και πνεύματος*, σ. 163).

«Μελετώ ένα μάθημα και, για να το αποστηθίσω, το διαβάζω αρχικά τονίζοντας κάθε γραμμή. Στη συνέχεια, το επαναλαμβάνω αρκετές φορές. Οι λέξεις συνδέονται ολοένα και καλύτερα και καταλήγουν να οργανωθούν σ'ένα συνεχές όλον. Όταν φθάσει αυτή η στιγμή, τότε λέμε ότι γνωρίζω το μάθημά μου από στήθους, ότι το μάθημα έχει γίνει ανάμνηση, ότι έχει εντυπωθεί στη μνήμη μου.» (*Υλη και Μνήμη. Δοκίμιο για τη σχέση σώματος και πνεύματος*, σ. 101).

«Η ανάμνηση του μαθήματος, καθόσον αποστηθίζεται, έχει όλα τα χαρακτηριστικά μιας έξης. Όπως και η έξη, αποκτάται με την επανάληψη της ίδιας προσπάθειας. Όπως η έξη, απαιτεί αρχικά αποσύνθεση και έπειτα ανασύνθεση όλης της δράσης. Τέλος, όπως κάθε καθ'έξιν σωματική άσκηση, αποθηκεύεται σ'έναν μηχανισμό που δονείται ολόκληρος από μια αρχική ώθηση, μέσα σ'ένα κλειστό σύστημα αυτομάτων κινήσεων που διαδέχονται η μια την άλλη κατά την ίδια τάξη και καταλαμβάνουν τον ίδιο χρόνο.» (*Υλη και Μνήμη. Δοκίμιο για τη σχέση σώματος και πνεύματος*, σσ. 102-103).

«Η ανάμνηση του μαθήματος που έχω μάθει, ακόμη κι όταν περιορίζομαι να το επαναλαμβάνω νοερώς, απαιτεί έναν ορισμένο χρόνο, εκείνον που χρειάζεται έτσι ώστε να αναπτυχθούν μια-μια, έστω και μόνο στη φαντασία, όλες οι αναγκαίες διαρθρωτικές κινήσεις. Δεν είναι,

συνεπώς, πλέον παράσταση, αλλά δράση.» (Υλη και Μνήμη. Δοκίμιο για τη σχέση σώματος και πνεύματος, σ. 103).

Μνήμη (-καθαρή): «Η καθαρή ανάμνηση, [...] αν και θεωρητικά πιθανόν ανεξάρτητη, δεν εκδηλώνεται κανονικά παρά μόνο στην έγχρωμη και ζωντανή εικόνα που την αποκαλύπτει.» (Υλη και Μνήμη. Δοκίμιο για τη σχέση σώματος και πνεύματος, σ. 163).

«Η ανάμνηση κάθε ιδιαίτερης ανάγνωσης, της δεύτερης ή της τρίτης παραδείγματος χάριν, δεν έχει κανένα από τα χαρακτηριστικά της έξης. [...] Είναι σαν ένα συμβάν της ζωής μου· αποτελεί μέρος της ουσίας της να φέρει μια ημερομηνία και, κατά συνέπεια, να μην μπορεί να επαναληφθεί.» (Υλη και Μνήμη. Δοκίμιο για τη σχέση σώματος και πνεύματος, σ. 102).

«Η ανάμνηση μιας καθορισμένης ανάγνωσης είναι παράσταση, παράσταση και μόνο· οφείλεται σε μια ενόραση του πνεύματος την οποία μπορώ κατά βούληση να επιμηκύνω ή να συντομεύσω· της προσδίδω μια αυθαίρετη διάρκεια· τίποτε δεν με εμποδίζει να τη συλλάβω όλη ακαριαία, όπως σ'έναν πίνακα ζωγραφικής.» (Υλη και Μνήμη. Δοκίμιο για τη σχέση σώματος και πνεύματος, σσ. 102-103).

ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πηγές

1. Μπερξόν, Ερ. (1998). *Τα άμεσα δεδομένα της συνείδησης*, Αθήνα: Καστανιώτης.
2. Μπερξόν Α. (1998). *Το γέλιο*. Αθήνα: Εξάντας.
3. Μπερξόν, Ερ. (2005). *Η δημιουργική εξέλιξη*. Αθήνα: Πόλις.

4. Μπερξόν, Α. (2006). *Οι δύο πηγές της ηθικής και της θρησκείας*. Αθήνα: Νησίδες.
5. Bergson, H. (2013). *Υλη και Μνήμη Δοκίμιο για τη σχέση σώματος και πνεύματος*. Αθήνα: Ροές.
6. Μπερξόν, Α. (2016). *Η Ενέργεια του Νου*. Αθήνα: Ηριδανός.
7. Μπερξόν, Α. (2017). *Η Σκέψη και η Κίνηση*. Αθήνα: Ηριδανός.
8. Bergson, H. (2018). *Περί της Παιδείας του Πολίτη*. Αθήνα: Ροές.
9. Bergson, H. (2018). *Το Όνειρο*. Τρίκαλα: Επέκεινα.

Δευτερογενής Βιβλιογραφία

1. Deleuze, G. (2019). *Ο μπερξονισμός*. Αθήνα: Gutenberg.
2. Eco, Umb. & Fedriga, R. (Επιμ.). (2018). *η Ιστορία της Φιλοσοφίας. Τόμος 7* (σσ. 90-97 & 118-119). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
3. Eco, Umb. & Fedriga, R. (Επιμ.). (2018). *η Ιστορία της Φιλοσοφίας. Τόμος 16* (σσ. 99-103). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
4. Ζιλσόν, Ε. (2013). *Το Ον και η Ουσία Το πρόβλημα της ύπαρξης στη δυτική φιλοσοφία από την αρχαιότητα ως τον εικοστό αιώνα*. (σσ. 421-425). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
5. Καζαντζάκης, Ν. (1912). «Henri Bergson». Στο *Δελτίον Εκπαιδευτικού Ομίλου, τόμος Β΄*, σσ. 310-334.
6. Μερλώ Ποντύ, Μ. (2005). *Εγκώμιο της Φιλοσοφίας και άλλα δοκίμια*. (σσ. 37-62 & 301-330). Αθήνα: Εκκρεμές.
7. Μουρέλος, Γ. (χ.χ.). *Μεταμορφώσεις του χρόνου*. Θεσσαλονίκη: Κωνσταντινίδης.
8. Μουρέλος, Γ. (1965). «Henri Bergson. Η ενότητα της φιλοσοφίας του. Εισήγηση και εκλογή κειμένων από τον Γιώργο Μουρέλο». *Εποχές, τεύχος 30*, Οκτώβριος 1965, σσ. 84-100.
9. Μπενιέ, Ζ. Μ. (1999). *Ιστορία της Νεωτερικής και Σύγχρονης Φιλοσοφίας Φυσιολογικές και Έργα*. (σσ. 601-618). Αθήνα: Καστανιώτης.

10. Πρελορέντζος, Γ. (2012). *Γνώση και Μέθοδος στον Bergson*. Αθήνα: Ευρασία.
11. Windelband, W. & Heimsoeth, H. (1991). *Εγχειρίδιο Ιστορίας της Φιλοσοφίας. Τόμος Γ΄* (σ. 144 και 242). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
12. Verdenal, R. (2006). Η Φιλοσοφία του Bergson. Στο Φ. Σατελέ (Επιμ.), *Η Φιλοσοφία. Τόμος Β΄* (σσ. 288-315). Αθήνα: Γνώση.